

ПРАГМЕМИ, ЕТНОСИМВОЛИ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Олег Тищенко

доктор наук, професор, Філософський факультет, Університет Св. Кирила і Мефодія
в Трнаві, м.Трнава, Словаччина

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та
перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Львів,
Україна

e-mail: olkotiszczenko@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7255-2742>

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто перформативні мовленнєві акти (експресиви, комісиви, побажання, прокльони, погрози, застереження тощо) й загалом вигуків фразеологізмів в оригіналі та перекладі з точки зору функції адресата, специфіки комунікативної ситуації, символіки та прагматики культурного тексту. Шляхом культурно-семіотичної реконструкції цих одиниць з'ясовано їх семантичну та граматичну структуру й особливості мотивації в кількох лінгвокультурах. У своїй сукупності зазначені вербальні акти, з одного боку, маркують семіотичну структуру наративної структури тексту, а з іншого, свідчать про ідіостиль того чи того автора чи характеризують особливості мовлення персонажів твору та зв'язану з ними гаму емоцій (лайки, інвективи, вигуки обурення, незадоволення тощо).

Матеріалом для дослідження слугували кілька перекладних версій роману М.Булгакова «Майстер і Маргарита» (українською, польською, словацькою та англійською мовами) та переклади повісті М.Коцюбинського «Fata Morgana» й кіноповісті О.Довженка «Зачарована Десна» англійською мовою.

Отримані висновки виявляються суттєвими для з'ясування специфіки національної концептосфери певної культури і з'ясування типів міжмовних відповідників, ідіоматичних аналогів при передачі спільного етнокультурного змісту. Зазначений підхід може бути корисним для нового осмислення таких понять, як одомашнення і адаптація в перекладі, переклад лінгвокультурам, онімів, міфологем і т.ін. Дістала подальшого розвитку теорія фатичних та перформативно-експресивних мовленнєвих актів у лінгвокультурологічному осмисленні.

Ключові слова: перформатив, інвектива, прокльон, погроза, комісив, вигук, фразеологія, художній текст, перекладацькі трансформації

Вступ. Останнім часом до досягнень у галузі перекладознавства долучається міжпарадигмальний підхід, зокрема й вагомий здобутки багатьох учених, чий інтереси лежать у сферах лінгвістики, літературознавства, естетики, поезики, психології творчості, стилістики, семіотики. Як слушно зауважує Т.Є.Некряч, новий вимір перекладознавчим студіям і практиці художнього перекладу додає когнітологія, зокрема, концептуальний аналіз, що бурхливо розвивається в наші дні (Некряч, 2008: 6). Зазначений підхід розвивається в межах кількох польських перекладознавчих шкіл, хоча в своїх витоках він сягає ідей Ю.Найди, Дж.Кетфорда, німецьких мовознавців Г.Феермера та ін., школи герменевтики та семіотичної інтерпретації тексту.

Основні здобутки культурної транслятики в Польщі зосереджені навколо познанської школи С.Бараньчак і Е.Бальцежана (Barańczak, 1992; Balcerzan, 2010),

краківської, представленої працями Е.Табаковської, яка робить акцент на когнітивній інтерпретації перекладу (Tabakowska, 2009). Не можна обійти увагою також і праці Р.Левицького, ідеї якого сконцентровані навколо „kategorii obcości” (категорії свій-чужий у перекладі) (Lewicki, 2000). Дж. Кетфорда (Гаврилук, 2014: 13).

Актуальність дослідження. Нині невпинно зростає інтерес до перекладу культурно-специфічної лексики, етносимволіки, лексичних, семантико-граматичних засобів перекладу в різних мовах у лінгвокультурологічному річизі, виникають нові запити щодо обґрунтування у сучасному українському перекладознавстві комунікативно-прагматичних стратегій відтворення репертуару образно-стилістичних та когнітивно-дискурсивних засобів в ідіостилі певного автора або кількох авторів. Останні виявляються суттєвими для реконструкції його художньої, семіотичної та культурної рецепції, психології художнього мислення та авторського осмислення художньої картини світу.

Огляд проблематики дослідження. Н.К. Гарбовський слушно зауважує «досить часто перекладач стикається з етнографічними загадками іншої культури...» У загальному сенсі «інше» для перекладача - це інша свідомість, свідомість автора, який породив систему смислів художнього твору. Проникнення в цю систему і становить надзавдання герменевтичного етапу перекладу (Гарбовський, 2010: 110), позаяк саме міжкультурні знання - обов'язковий чинник адекватного перекладу, за допомогою яких можна передавати «глибинний задум та ідеї автора без втрат для оригінального тексту» (Есакова Харацидис, 2014: 116).

Послідовне утілення теорії фреймового аналізу дало змогу авторам цілісно описати різні когнітивні скрипти, зокрема, 'прийняття їжі' залежно від часу доби та інші культури у трьох лінгвокультурах (Есакова Харацидис, 2014: 118).

В працях проф. Корольової Т.М., засновника відомої одеської школи перекладознавства, було окреслено ключові засади аналізу художнього тексту з позиції його оцінки (Королева, Логвина, Таркан, 2013: 89), а також виявлено специфіку перекладу різних категорій вербальної і невербальної Інтернет-комунікації, зокрема ідеонімів, з'ясовано їх етнокультурну специфіку при перекладі англійською мовою (Корольова, Пеліна, Дружина, 2017: 431). О.Дзера та Р.П.Зорівчак наголошують на необхідності дослідження «специфічних національних концептосфер, які актуалізуються у фразеології, побутовому мовленні та мистецтві, у категоріях інтертекстуальності та експліцитних алюзій» (Дзера, 2017: 6).

Мета та завдання дослідження – виявити перекладацькі трансформації прагмем, етнокультурних реалій та лінгвокультурам у художніх текстах М.Коцюбинського та О.Довженка, пов'язаних з загальною прагматичною налаштованістю текстів, їх ситуативно-комунікативною спрямованістю (при порівнянні вихідного тексту з перекладним англійським) та пошук функціональних, за Ю.Найдою та Л.Л.Нелюбіним, часткових та абсолютних еквівалентів.

Предметом нашої уваги є перформативні акти (побажання, прокляття, погрози, застереження) і загалом експресивно-вигуків фразеологія з різною прагматично-аксіологічною модальністю і ситуативною маркованістю у

художніх текстах. Адже їх культурно-семіотична і лінгвістична реконструкція як у мові оригіналу, так і в перекладі є суттєвою для з'ясування специфіки національної концептосфери певної культури.

Ми не обходимо увагою і деякі вербальні формули, які близькі до присягань, самопроклинань, обіцянок, які, з одного боку, маркують семіотичну структуру нарративної структури тексту, з іншого – свідчать про ідіостиль того чи того автора чи характеризують особливості мовлення персонажів твору. Деякі з них близькі до лайок, інвективів, інші становлять чітко спрямовані вербальні акти, пов'язані з магією та ритуалом.

Матеріал та методи дослідження. Нами взято до уваги переклади повісті Михайла Коцюбинського «Fata Morgana» і її перекладу англійською мовою, здійсненим видавництвом «Dnipro publishers» у 1980 році та переклад кіноповісті О.Довженка «Зачарована Десна» А.Біленка (Translation into English Dnipro Publishers, 1979).

Задля універсальності зроблених висновків та порівнянь в орбіту нашого пошуку включено також переклад художніх творів М.Булгакова кількома мовами (українською, англійською, польською, словацькою). При розгляді фактичного матеріалу в романі М.Булгакова «Майстер і Маргарита» нами проаналізовано різні перекладні версії (два переклади українською М.А.Білоруса (2005, далі - ПБ) та Ю.Некрутенка (2006, далі - ПН), до речі, останній здійснений в правописі 1929 р. Далі взято до уваги переклади цього роману польською, (пер. I.Ledwandowska, W.Dąbrowski) та словацькою мовою, пер. J.Štrasser), що є особливо суттєвим для пошуку ідіоматичних аналогів, способів відтворення реалій та з'ясування трансформацій різних типів. Якщо переклад англійською М.Булгакова вже був предметом уваги деяких зарубіжних мовознавців; з останніх праць варто згадати Н.Н.Дзіда (2009), то, як нам видається, переклади польською та словацькою мовами є дещо новими і недостатньо опрацьованими на теренах міжслов'янських перекладознавчих рефлексій. Так, Н.Н. Дзіда запропонував зіставний аналіз оригіналу і перекладів цього роману англійською мовою, що дало змогу в принципі виявити асиметричні риси картин світу автора і перекладача (Дзіда, 2009: 38).

Результати та дискусія. Варто зауважити, що мовленнєві дії неоднорідні і мають досить складу природу та онтологію. Так, в межах комісивів виокремлюють принаймні чотири різновиди актів обіцянки і зобов'язання: нейтральна обіцянка, обіцянка-запевняння, обіцянка-уступка і клятвенна обіцянка (Маслова, 2010: 59). З цього погляду побажання – це передусім директиви й перформативи, які мають значний емоційно-експресивний потенціал і виконують, на думку дослідників, кілька функцій: власне магічну (відворотні формули й клятви), етикетну (контактно-регулюючу) та емоційно-виражальну (Кузь, 2000: 10).

С. Форманова розглядає прокльони як національно специфічний різновид інвектив (Форманова, 2012: 176). Звертаючись до теорії перформативного висловлювання, А.Ю.Маслова зауважує, що теорія мовленнєвих актів сформувався на підставі спостережень дослідників над різними типами висловлювань, які при своєму вербальному утіленні виявляються здійсненням сказаного: обіцяю вам – дія обіцянки; прошу Вас – дія прохання, клянусь Вам – дія клятви, запевняння (Маслова, 2010: 54).

Водночас наявність подібних прагматичних обставин, а також часто-густо експліцитно вираженого спонукання-дії, на виконання якого виконавець змушений зупинити свій вибір, дозволяє зараховувати мовний акт загрози до директивів. Наприклад, при перекладі директивів у художньому тексті слід вважати не тільки на комунікативну ситуацію у нарративній структурі твору, а й на пресупозиції, з якими вона пов'язана.

Важливо підкреслити, що спонукання, яке міститься в загрози, зазвичай, виражає цілий спектр прагматичних значень: категоричний директив, заборону, наказ, нейтральний директив – пораду, пом'якшений директив, превентив – прохання, близьке до застереження (Маслова, 2010: 79). Дяків Х. в межах мовленнєвого жанру “застереження” в українській і німецькій мовах виділяє застереження-зауваження, застереження-попередження, застереження-пораду, застереження-переконування, застереження-настанову і застереження-розпорядження (Дяків, 2012: 5).

Передусім зупинимося на найголовніших аспектах міжкультурних зіставлень семантики і прагматики фразем, культурем, інтертекстем в культурному (художньому) тексті з огляду на пошук еквівалентів, зокрема, ідіоматичних аналогів, алюзій, порівнянь тощо.

По-перше, спостерігаємо такі типи зіставних корелятивів з відмінною мотивацією: а) співвідношення **A1-B2-C3||D0** (де А – мова оригіналу, В – українська, С – польська, D – словацька, цифри означають відмінність мотивації, образності), тобто в трьох мовах фразеологічні одиниці мають різну мотивацію, в одній із мов – четвертій – образність взагалі відсутня. Так, ідіоми, що позначають щось недоречне, сказане не до ладу: Я – історик, – підтвердив учений и добавил **ни к селу ни к городу**: – Сегодня вечером на Патриарших прудах будет интересная история! (с.21), – укр. - Я – історик, – підтвердив вчений і докинув **ні сіло ні впало**: – Сьогодні ввечері на Патріарших буде цікава історія, польськ. – Jestem historykiem potwierdził uczonego i dodał **ni w pięt, ni w dziwięc**: Dziej wieczorem na Patriarszych Prudach wydarzy się nadzwyczaj interesująca historia...

По-друге, подібні за прагматичною налаштованістю такі міжмовні аналогії (**A1 B2 C3 D4**): Да, человек смертен, но это было бы еще полбеды. Плохо то, что он иногда внезапно смертен, **вот в чем фокус!** (с.18), – укр. Так, людина смертна, але це було б ще півбеди. Погано те, що інколи вона раптово смертна, **ось у чому штука!** – польськ. Tak, człowiek jest śmiertelny, ale to jeszcze pół biedy. Najgorsze, że to, iż jest śmiertelny, okazuje się niespodziewanie, **w tym właśnie sęk!** (с.19), – словацьк. „Ано, človek je smrteľný, no to by ešte nebolo to najhoršie. Zlé je to, že niekedy je smrteľný okamžite, **v tom je celý vtíp!** (s.16).

Почасти неідентичними виявляються і способи вираження порожнечі, відсутності, категоричної або непрямой відмови (модель **A1=B1-C2-D3**), наприклад, в польській у складі ідіом актуалізується образ Соломона: Нету, нету, – успокаивала добросердечная Прасковья Федоровна, – **а на нет и суда нет...**(с.169), – польськ. Nie masz, nie — uspokajała go dobrotniawie Praskowia Fiodorowna. — **Az pustego i Salomon nie naleje** (s.208). В словацькому перекладі вислів має дещо іншу внутрішню форму: „Nemáte, nemáte,“ upokojovala ho dobrosrdečná Praskovia Fiodorovna, „**kde nič nie je, ani čert neberie** (s.167); в оригіналі та обох перекладних версіях українською компонентний склад і лексичне наповнення збігаються.

Те ж саме стосується деяких вигуківих фразем зі значенням обурення, здивування і т.ін. з наявними в них історичними реаліями (A1 B2 C3 D4): *Здравстуйте, я ваша тетья!* – воскликнул Римский и добавил: – *Еще сюрприз!* – *Лжедмитрий*, – сказал Варенуха и заговорил в трубку телефона (с.106) – укр. *От тобі й масти* – вигукнув Римський. *Лжедмитрій* ... (с.118), – польськ. *Moje uszanowanie!* – zawołał Rimski i dodał – *jeszcze jedna niespodzianka!* *Samozwaniec!* – oświadczył Warionucha i powiedział do słuchawki telefonicznej... (s.128), – словацьк. *Dobré ráno, stará mama!* – zvolal Rimskij. Ďalšie prekvapenie! „*Lžidmitrij*“, – povedal Varenucha a vytočil číslo (s.103).

По-третє, непрямі номінації образ, принизливих кличок і прізвиськ, метафорика й аксіологія інвективів, зокрема оцінних прозивалок, спільні і відмінні способи передачі негативної оцінки, несприйняття, бажання когось позбутися тощо: Вы – атеисты?! – Да, мы – атеисты, – улыбаясь, ответил Берлиоз, а Бездомный подумал, рассердившись: «*Вот прицепился, заграничный гусь!*» (с.14), – укр. Так, ми — атеїсти, — з посмішкою відповів Берліоз, а Бездомний подумав, розсердившись: “*Ото причепився, гусак закордонний!*”, – польськ. Так, jesteśmy ateistami uśmiechając się odpowiedział Berlioz, a Bezdomy rozeźlił się i pomyślał: „*Ale się przyczepił, zagraniczny osioł!*” (s.15) – словацьк. Ano, sme ateisti,“ s úsmevom odpovedal Berlioz, no Bezdomovec si nasrdene pomyslel: *Čo domrza, kuvik akýsi zahraničný* (s.14).

По-четверте, фраземи та ідіоми з архетипною символікою дороги, просторовою семантикою, мотиваційно пов’язані з віддаленням небезпеки, відсиленням до нечистих місць або віддаленням, при наявності різних вихідних когнітем (*Чорт, зуби, образ Пекла*). При цьому в усіх мовах граматична структура виявляється подібною, а лексичний склад і образність різняться (або ж наявні синонімічні варіанти, тобто маємо справу з неповною еквівалентністю і пошуком аналогів: О нет! – воскликнула Маргарита, поражая проходящих, – согласна на все, согласна проделать эту комедию с натиранием мазью, согласна *идти к черту на куличики* (с.262), – укр. О ні! – вигукнула Маргарита, вражаючи перехожих. — Я згодна на все, згодна доконати цю комедію з натиранням мастю, згодна йти навіть *до чорта в зуби*. Не віддам! (ПБ, с.240) – польськ. — О, nie! — wprawiając w zdumienie przechodniów zawołała Małgorzata. — Zgadzam się na wszystko, zgadzam się na tę komedię z wcieraniem maści, zgadzam się jechać, *gdzie diabeł mówi dobranoc!* Nie oddam! (s.279), – словацьк. „Nie, nie!“ — vykřikla Margaréta na veľký údiv okoloidúcich. Súhlasím so všetkým, pristávam na tú komédiu s krémom, rôjdem hoc *aj do horúceho pekla* (s.222).

По-п’яте, близькі до погроз або застережень прагмеми і фраземи зі структурою порівняння, з відмінною мотиваційною структурою в двох або кількох мовах: *Сиди там тише воды, ниже травы* и ни о каких квартирах в Москве не мечтай (с.197) – польськ. Natychmiast wracaj do Kijowa — mówił dalej Azazello — *siedź tam cicho jak mysz pod miotłą* i niech ci się nawet nie śni o żadnych mieszkaniach w Moskwie. Jasne? (s.245); погрози-запитання і лексико-фразеологічні способи їх маніфестації у зіставлюваних лінгвокультурах, наприклад, пом’якшений директив-запитання, близьке до застереження (A1 B2 C3 D4): Ты будешь в дальнейшем *молоть всякую чухню?* – грозно спросил Фагот у плачущей головы, укр. — Ти будеш *надалі варнякати казна-що?* – грізно спитав Фагот у голови, що плакала, – польськ. Będziesz jeszcze *plótl*

duby smalone? — groźnie zapytał płaczącą głowę Fagot (s.153), — словацьк. „Budeš ešte *trepat’ kadejaké kraviny?*“ — výhražne sa spýtal Fagot plačúcej hlavy (s.124).

По-шосте, мотиваційні відмінності у фразеологізації актів погроз і застережень або способи представлення заклинань, клятьби, обіцянок, спільні й відмінні риси посилів, проклять, лайок, вигуків зі значенням ‘відчепитись, забиратися геть’ тощо. Зазвичай, вони вимагають спеціального розгляду крізь призму зв’язку не тільки з граматичною структурою висловлювань і наявних структурно-семантичних перетворень і варіантів, але й у тісному зв’язку із символічною мовою традиційної культури, елементами вербальної магії, замовлянь, давніх вірувань. Так, за нашими даними, переважна більшість посилів мотивовані ідеєю нечистого локусу, дороги, пропадання, зникнення, западання, провалу і пропасті (див Жуйкова, 2007: 193).

На цих прагмемах та вербальних актах ми й дозволимо собі зупинитися детальніше.

Переклад прагмема та вигуківих фразем у полікультурному тексті (принцип міжмовних зіставлень функціонально і семіотично еквівалентних одиниць)

Насамперед розглянемо типологічно подібні способи відтворення ситуативних контекстів в різних мовах, в яких акт погрози близький, скажімо, до застереження: За мной, читатель! Кто сказал тебе, что нет на свете настоящей, верной, вечной любви? *Да отрежут лгуну его гнусный язык!* – укр. *Хай відріжуть брехунів його мерзенний язык* (ПБ, с.228), – польськ. Za mną, czytelniku! Któż to ci powiedział, że nie ma już na świecie prawdziwej, wiernej, wiecznej miłości? *A niechże wyrwą temu kłamcy jego plugawy język!* (s.265), – словацьк. Nasleduj ma, čitateľ! Kto ti povedal, že na svete nie je naozajstná, verná, večná láska? *Nech tomu luhárovi vyrežú jeho odporný jazyk!* (s.211). Прикладом превентивів є й такі: Так вы не унимаетесь? – закричал администратор в ярости, – ну смотрите же! *Поплатитесь вы за это*, – он еще прокричал какую-то угрозу, но замолчал, потому что почувствовал, что в трубке его никто уже не слушает (с.128); — укр. А, так ви не вгамовуєтесь? — закричав адміністратор, лютуючись. — *Ну начувайтесь! Перепаде вам за таке!* — Він ще прокричав якусь погрозу, але змовк, бо відчув, що в рурці його ніхто вже не слухає, — польськ. Przystanie pan czy nie!? — krzyknął rozwścieczony administrator. — No, poczekaj! *Zapłacisz ty mi za to!* — Iwan Sawieliewicz wywrzasnął jeszcze jakąś pogroźkę, ale zaraz zamilkł, ponieważ wyczuł, że po tamtej stronie nikt go już nie słucha (s.136), — словацьк. „Takže vy neprestanete?“ zúrivo skríkol tajomník. „*Dajte si pozor! To si odskáčete!*“ Ešte vykřikol nejakú vyhrážku, no zmĺkol, uvedomil si, že už ho nik neročúva. (s.110). За такою ж прагматичною і семантико-граматичною структурою організовані і такі міжмовні кореляти: Гражданин! – опять встрял мерзкий регент, – вы что же это волнуете интуриста? *За это с вас строжайше спросится!* (с.57), – укр. Громадяніне! — знову встряв мерзенний регент. — Навіщо ви дратуєте інтуриста? *За таке ви якнайсуворіше відповісте!* — польськ. Obywatelu — znowu włączył się do rozmowy ohydny regent. — *Jakim prawem denerwujecie zagranicznego turystę? Drogo za to zapłacicie!* — словацьк. Občan! opäť sa pritrel odporný regenschori. *Prečo obťažujete zahraničného turistu? To si zodpoviete!* – англ. “Look here, citizen,”

put in the horrible choirmaster again. “What do you mean by upsetting this foreign tourist? **You”! I have the police after you!**“ The dubious professor put on a haughty look, turned and walked away from Ivan, who felt himself beginning to lose his head (с.26). Тільки в англomовній версії перекладу фрази герою погрожують викликом поліції.

Зауважимо, що межа між звичними виговковими фразами, злопобажаннями, посилами та інвективами у полімовному перекладі виявляється дуже хисткою. Так, наприклад, при перекладі булгаківської фрази в одних мовах представлені чисті сфразеологізовані вигуки обурення чи здивування, як-от в російській, українській чи польській. Однак в словацькій мові їм відповідає оптативна конструкція: А почему вас, собственно, доставили к нам? – Врач, внимательно выслушав обличения Бездомного. – **Да черт их возьми, олухов!** Схватили, связали какими-то тряпками и поволокли в грузовике! — укр. **Та чорт би їх побрав, йолоніє безмізких!** Схопили, зв’язали якимсь ганчір’ям і притарабанили на вантажівці! (ПБ, с.12) **Та чорт би їх побрав, тух йолоніє!** Схопили, зв’язали якимось ганчір’ям і поволокли на вантажівці. (ПН, с.67), польськ. A dlaczego właściwie przywieziono pana do nas? **Cholera ich tam wie, idiotów!** Złapali, związali jakimis szmatami i przywieźli ciężarówką!, словацьк. „A prečo vás vlastne priviezli k nám?“ spýtal sa lekár, keď si pozorne vypočul Bezdomevcove obvinenia. „**Bodaj ich čert zobral, somárov!** Schmatli ma, po viazali voľajakými handrami a odvliekli na nákladiaku!“ (s.66), — англ. **God knows, the blockheads!** They grabbed me, tied me up with some filthy rags and dumped me in a lorry! (p.37). Як бачимо, англійському перекладному рішенні актуалізовано інвектив, контекстуальний аналог образливого звертання: Бог його знає, **бродягу!** Вони схопили мене, зв’язали брудними ганчірками і кинули у вантажівку!

Для передачі деяких негативних посилів використовується як принцип ідіоматичних аналогів, так і використання безобразних відповідників. Так, приміром, останні маємо в польській (де загалом вихідний ідіоматичний контекст замінений вільною конструкцією), а в словацькій йому відповідає синтаксичний конструкт з яскраво вираженим експресивом-прокляттям, при цьому образи в українській мові збігаються: Почему, собственно, я так взволновался из-за того, что Берлиоз попал под трамвай? – рассуждал поэт. – В конечном счете, **ну его в болото!** Кто я, в самом деле, **кум ему или сват?** (с.116), – укр. **Зрепштою, ну його в болото!** Хто я, **справді, кум йому чи сват** (ПБ, с.129), – польськ. Właściwie dlaczego tak się zdenerwowałem, kiedy Berlioz wpadł pod tramwaj — rozważał. — **Ostatecznie, co mi do tego? Co to, mój brat albo swat?** (s.142), – словацьк. Prečo ma vlastne tak rozrušilo, že Berlioz prešla električka, uvažoval básnik. **Čo ma po ňom, nech ho para tlačí! Čo som jeho kmotor či svat?** Ak sa nad tým hlboko zamyslím... ved’ ja som vlastne nebožtíka ani poriadne nepoznal.

Як бачимо, в російській та українській образність збігається і зв’язана із семантикою віддлення, відсилання до нечистого локусу - **болота**, а в словацькій представлений чистий фразеологізований прокльон, на відміну від польського перекладу, де подібна прагматика взагалі відсутня. До речі, в словацькій мовній картині світу вислів реконструюється як звичне чортихання, зокрема, як

відповідник російських **чёрт возьми (нобери)!** niž. **hovor**, (vyjadruje kladné i záporné emócie) **do čerta!, do frasa!, do paroma!**; **nech to para tlačí** (Dorotjaková V., Durčo, 1998: 595), **будь ты** (он, она, оно, вы, они) **неладен** (неладна, нелйдно, неладны) - **bodaj ta (ho, ju, ho, vás, ich) čerti vzali (porantalo), nech ta (ho, ju, vás, ich) parom berie (para tlačí)** (Dorotjaková V., Durčo, 1998: 36).

Ще один тип вербального акту, пов’язаний із значенням **’йти геть, забиратися**, має спільну внутрішню форму вираження, при цьому у таких побажаннях реалізується різна просторова семантика руху, виражена відмінним акціональним кодом в паралельних текстах – **katutесь отсюда!** – укр. **котіться звідси!** – польськ. **Zjeżdżaj stąd** – словацьк. **Kuradnite!** Подібні вислови М. Жуйкова розглядає у семантичному полі магічних формул **Туди і дорога** (Жуйкова, 2007: 207).

Очевидно, у випадку оригінального тексту йдеться про трансформовані залишкові формули-прагмеми, що утворюють спільне структурно-семантичне гніздо або навіть модель. Останні в різних локальних традиціях вживаються і як погроза, і як прагнення когось позбутися, і функціонують як магічний перформатив, і як аналог лайки. В словниках такі вислови подаються як стилістично знижені, просторічні і лайливі: **Иди (катись) к чёртовой бабушке!** (Мокиенко, Никитина, 2007: 23), **Катись колбаской по улице (по Малой) Спасской!** (Мокиенко, Никитина, 2007: 299), **Катись катуцим камнем!** (псковське) **Проклинать катуцим камнем кого.** «сильно ругать, проклинать кого-л». (Мокиенко, Никитина, 2007: 273), **Катись к кобыле под хвост чай пить!** «вимога піти і не заважати кому-небудь» (Мокиенко, Никитина, 2007: 293) і под.

У міфологізованому побуті М.Булгакова трапляється кілька контекстів, пов’язаних з емоційними перформативами-кліше з різною образністю при їх перекладі в чотирьох слов’янських мовах. Так, вислів в мові-оригіналі – **А щоб вам провалиться! Поесть не дадут.** Не пускай нікого, мене нету, нету (с.16) відтворюється в цільових текстах такими образними аналогами: в українських перекладних версіях, в одній із яких концептуалізується семантика поганого шляху, дороги або ж ідея семіотичного низу – **провалля під землю**, як і, до речі, в польській наївній картині світу – укр. **А позападатися б вам! Попоїсти не дадут.** Не пускай нікого, мене нема, немає... (ПБ: 114); – **А пуття б вам не було!** Поїсти не дають. Не пускай нікого, мене немає, немає (ПН: 98); – польськ. **Żeby ich ziemia pochłonięła!** Nawet zjeść nie dadzą!... Nie wpuszczaj nikogo, nie ma mnie, nie ma... (s.123). Натомість у словацькій знаходимо відсилання до нечистого локусу або міфологемний архетип, видозмінений у звичайний вигук незадоволення, роздратування: **Chod’te do čerta!** Človeku sa ani najest’ nedajú. Nikomu neotváraj, nie som doma! (s.94). При цьому в англomовному перекладному рішенні будь-яка образність взагалі відсутня, при збереженні негативної емоційної тональності.

Просторова семіотика концепту шлях у негативному забарвленні представлена в українській та інших слов’янських мовах, зокрема у відомій збірці М.Номиса: **А щоб ти на добрий путь не зійшов! Бодай вас на розпуття розвело, як ви (ведете, — що там мучите, чи що)! Щоб їх путь погубила! Бодай его путь пропала навіть! Щоб твоя и путь заклекотіла! А будь тобі**

непутно! (Номис, 2004: 90). Кілька синонімічних висловів зі структурно-семантичною варіативністю складників зафіксовано і в польській МКС: *Niech mnie ziemia pochłonie (pogrzebie), Niechaj nas lepiej twój piorun wystrzela lub żywych ziemia pogrzebie*, (A. Mickiewicz), *Niech mnie ziemia żywcem pogrzebie, jeżeli kłamię, Niech się na miejscu w ziemię zapadnę, jeśli to nie moja ziemia, Ziemia niech się, która pod stopami, rozpada, jeśli łgam, Niech się ziemia święta pode mną zapadnie, jak łzę* (зазначені звороти виступають як своєрідний тип клятви на підтвердження правдивості слів чи вчинків і є залишком присягання землею) (Świrko, 1969-1978, III: 869). Український етнограф М. Сумцов звертає увагу на мотив поїдання землі у казках: вовк клянеться, божитися їсти землю; в одній смоленській казці жінка на підтверження своїх слів з'їдає шматок землі і т.ін. (Сумцов, 1896: 12).

Типологічно подібну семантико-граматичну структуру мають і такі вербальні комісиви: Нету у мене! Нету, **богом клянусь, ніколи в руках не держал!** – отчаянно вскричал председатель (с. 117), — укр. Нема в мене! **Нема, богом присягаюсь, ніколи в руках не тримав!** — на одчай душі зарепетував голова, — польськ. - Nie mam nic więcej! **Nie mam, przysięgam na Boga! Nigdy niczego podobnego nawet w rękę nie miałem!** — rozpaczliwie krzyczał prezes (s. 124), — словацьк. „Nemám! Nemám, **prisahám, nikdy som tie peniaze nemal v rukách!** — zúfalo vykřikol predseda (s. 99).

Різні прагматичні реєстри та образні засоби перекладу реалізуються і в ситуації передачі в кількох мовах кількох прагмем, коли ми маємо їх своєрідне нанизання (акти-посили і злопобажання переплітаються з клятвеними обіцянками та іншими засобами вираження емоцій). Задля демонстрації цих міркувань розглянемо детальніше такий фрагмент тексту і перекладні версії. Так, в Розділі 15 «Сон Никанора Івановича» герой Босой присягається, що він не брав жодної валюти і ніколи її не тримав в руках. Отже, у вихідній мові маємо: Бог истинный, бог всемогущий, – заговорил Никанор Иванович, – все видит, **а мне туда и дорога. В руках никогда не держал** и не подозревал, какая такая валюта! — укр. Бог істинний, Бог всемогутній, — заговорив Никанор Иванович, — усе бачить, **а мені туди й дорога. В руках ніколи не тримав**, гадки-думки не мав, яка вона така валюта! — Господь мене кара **за скверну мою**, — з почуттям вів далі Никанор Иванович... (ПБ: 173; ПН: 153), – польськ. Boże Wielki, Boże Wszemogący! — zaczął mówić Bosy — ty wszystko widzisz, **dobrze mi tak!** **Żadnej waluty na oczu nie widziałem, nie mam zielonego pojęcia**, o jakiej walucie mowa! Отже, в трьох мовах прагматична налаштованість тексту є подібною (типові граматичні конструкції присягання і пов'язані з ними пресупозиції і інтенсифікатори, *розплата і кара за гріхи*). Пор. польські трансформації, де зворот **туди і дорога** взагалі опущено, натомість з'являється прагматичний, модальний маркер (знак розплати за вчинки) - **dobrze mi tak!** та ідіом – **nie mam zielonego pojęcia**. При цьому соматичний код фразем у зіставлених мовах також виявляється відмінним (**в руках ніколи не тримав** - польськ. **na oczu nie widziałem**). Словацький перекладач для реконструкції цього змісту використав подібні конструкції і здебільшого вільне лексичне наповнення. При цьому опущено російський відсилальний зворот (*туди і дорога*): Pán je spravodlivý, Pán je všemohúci, — převravel Nikanor Ivanovič, „on

všetko vidí, on vedie moje kroky. Nikdy som **nemal v rukách valuty**, veď ja ani neviem, čo to je! Pán ma trestá za moje hriechy... Натомість при передачі істинності сказаного спостерігається відмінна мотивація синтаксичних і емоційних формул, що особливо яскраво можна продемонструвати фразеологізмом на позначення правди у словацькій мові, пор.: Прописывал за деньги, **не спорю, бывало**. Хорош и наш секретарь Пролезнев, **тоже хорош! Прямо скажем**, все воры в домоуправлении. Но валюты я не брал! – укр. Прописував за гроші, **не криюсь, бувало! Нівроку і наш секретар** Пролезньов, теж гарний! **Просто сказати**, усі злодії в будинкоуправлінні. Але валюти я не брав! (с. 173) – польськ. Meldowałem za pieniądze, **nie przeczę, zdarzało się**. I nasz sekretarz Proleźniew **też jest dobry**, też dobry! **Prawdę mówiąc**, w naszej administracji **złodziej na złodzieju i złodziejem poganiam**... Ale waluty nie brałem!

Як бачимо, в перекладних інтерпретаціях в польській мові вкраплений фразеологізм, який відсутній в мові-оригіналі, а в словацькій до того ж для передачі ідеї правди ужито ідіом з мотивом чистоти та оціночний апелятив зі значенням кепування, здивування (**tiež pekný vtáčik** – досл. Теж хороша пташка): Prihlasoval som za peniaze, nepopieram, stalo sa. A náš tajomník Proležňov je **tiež pekný vtáčik. Nalejme si čistého vína**, všetci v domovej samospráve sú zloději. Ale valuty som nevzal! (s. 158). Останній вислів в словниках словацьких фразеологізмів фіксується як типовий образний гештальт, хоча вихідні когнітеми відрізняються. Зокрема, він представлений у відомій збірці словацьких прислів'їв та приказок А. Затурецького: *nalít někomu čistého vína* = říci mu pravdu; říci mu něso přímo – Щось сказати комусь прямо, відверто (Záturecký, 2018: 386).

Натомість в англомовній версії такі прагматичні і перформативні маркери взагалі відсутні, тому англомовна конструкція виглядає менш емоційно забавленою, нейтральною.

Підкреслимо, що формули присягання землею виявляються своєрідною культурною і семіотичною універсалією. О. Белова, Л. Виноградова, А. Топорков зауважують, що мотиви, пов'язані із землею (хтонічним низом) у прокльонах звичайно виступають як побажання смерті: англ. *A mountain landslide down upon you*, укр. (закарпатське) *Земля би ти побила, Земля би тя помкла, Наївбиця сиріє землі*, болг. Тая земя у очите му ожива (СДЭС, т. 2, с. 318), Землята да го погътне, Землята да се разтвори, та жиф да го погълне (БНТ-ППГ, с. 577), Дано в земята пойдеш (БНТ-ППГ, с. 575), Дано го земя изпие (БНТ-ППГ, с. 575), ч. *Aby sis do země propadl, Ať tě zem pohltí* (ČSVS, d. 3, s. 310) (детальніше див.: Павловська, 2009: 90-91). С. Плав'юк зауважує, що вислів *Аби тебе сира земля не приняла* вважається важким і сильним, небезпечним прокльоном - Щоб ти гробу ніде не мав (Плав'юк, 1998: 302).

Переклад прагматичних фразем, ідіоматичних аналогів та лінгвокультурам у двомовному перекладному тексті

За нашими даними в різних жанрах двомовних текстів (повістях, авторських казках тощо) питома вага розгляданих прагмем є різною. Так, перформативні акти-прокльони як засіб вираження емоцій в авторських казках О. Уальда становлять тільки 1% (на відміну від звичних вигуківих конструкцій), при цьому в цільовому тексті функціонують трансформовані образи-міфологеми. Так, при перекладі казки О. Уальда «Хлопчик-зірка та ін. казки» українською мовою (див. зокрема: *Хлопчик-зірка та інші казки* / Оскар Вайльд; пер. з англ. Ілька

Корунця. – К. : Знання, 2016. – 207 с.) здійснено компенсаційну заміну міфологічного персонажа за спільними ознаками образу, місця, зовнішнього вигляду тощо – *перелесник*: пор. *Accursed be the Fauns of the woodland, and accursed be the singers of the sea! Хай будуть прокляті всі оті перелесники, і хай будуть прокляті оті морські співці! Perdition seize the naughty fowl - he muttered* – укр. *Погибель на тебе, поганий півню!* – промимрив він (с.109, 185). У цьому разі *Faun- Фавн* (одне з найдавніших божеств у римській міфології; покровитель лісів, отар і пастухів) українською перекладено як *перелесник* (про *перелесника* див: Жайворонок, 2006 : 440).

В художній літературі (у творах М.Коцюбинського та О. Довженка) подібних висловів набагато більше, їхні образи досить варіативні і національно марковані, насичені своєрідними реаліями та культурами, в основному безеквівалентною лексикою або регіоналізмами. Вирізняються і зв'язані з ними типи перекладацьких трансформацій. Розглянемо їх детальніше.

Емотивно-експресивні вигуківі образні знаки, близькі до лайливих реакцій – для вираження незадоволення, роздратування, обурення тощо. В складі цих конструкцій часто функціонують різні міфологічні істоти, деякі назви хвороб, що живаються як лайка (чорт, злий дух, пекло – *hell with you*): Вірите, Хомо... – Ну, ну... не маєш? *Чорт із тобою...* теж «фабрикант!» Я йду... — англ. Do you trust me, Khoma? Yeah, yeah, your pocket's empty. *The hell with you* – industrialist! I'll be seeing you (Kotsyubynsky, 1980: 43).

Наведемо кілька прикладів з кіноповісті О. Довженка, при цьому звернемо увагу на особливості їх перекладу. *Та щоб, бодай тобі кістка в горло!* – англ. *Oh go and choke on a bone!* (Dovzhenko, 1982: 5). Зазвичай, побажання смерті можуть бути символічно пов'язані із пеклом: *Ось будеш ти смалитись у пеклі за отакі слова!* — *заступився за господа дяк* – англ. *You'll burn in hell for such words!* – *the sexton interceded on God's behalf* (Dovzhenko, 1982: 44).

Зауважимо, що подача у словниках цих висловів мало чим відрізняється від оригінальної подачі у О. Довженка, за виключенням незначних їх трансформацій в цільовому тексті (компонентний склад в англомовному тексті й оригіналі здебільшого збігається). Проте знову ж-таки трапляються опущення і заміни. Так, англійське дієслово *choke* – 'задихнутись' замінює оригінальне: *Бодай (хай, щоб і т. ін.) йому (тобі кістка в горло і т. ін.)* — уживається для вираження побажання, щоб хто-небудь замовк. Негативному вислову *Куди ти, бодай тобі ноги повсихали!* відповідає в англомовному варіанті *Where are you running, you little scamp?* (Dovzhenko, 1982: 10). Якщо уважно придивитися до цих конструкцій, можемо спостерегти таке: замість еліптично згорнутого вислову в українській (з граматичною конструкцією модального оптативу) в англійській маємо компенсаційну заміну. Водночас замість метафоричної конструкції *ноги би тобі повсихали* вживається експресивний інвектив – *little scamp* - маленький негіднику – Дослівно: *Куди ти біжиш, маленький негіднику?*

Розглянемо ще один фрагмент тексту О. Довженка.

Куди ти тютюн ламаєш, бодай тобі руки і ноги поламало! А бодай би ти не виліз з того тютюну до хторого пришествія! Щоб ти зі'яв був, невігласе, як ота морковочка зі'яла від твоїх каторжних рук! англ. – *Stop breaking the tobacco, may your hands and feet break! And may you rot in that tobacco*

patch till doomsday. May you wilt, you brat, like those carrots which your filthy hands tore out! (Dovzhenko, 1982: 10).

У цьому разі при перекладі англійською загальна образність перекладних еквівалентів дещо зберігається, проте замість побажання *зі'янути* як коду деструкції і смерті в цільовій мові застосовується синонімічна заміна *tobacco patch* – ніотиновий пластир, а *вторе пришестья* лексично замінюється на – *till doomsday* 'судний день'. А тому дослівний переклад має такий вигляд: *And may you rot in that tobacco patch till doomsday* – Щоб ти зігнів в цьому ніотиновому пластирі до судного дня.

Подібна стратегія перекладу обрана і при інтерпретації хрономінів (*Свята Паска і Різдво*): *А щоб тебе побило святе різдво або: Побий його свята паска* – англ. *May Holy Christmas smite you or May Holy Easter smite you* (Dovzhenko, 1982: 10); в іншому місці читаємо: *Будь ви неладні, душогуби. Іду,* де оціночний номен-інвектив *душогуб* замінено на більш нейтральний *murderer*: *Shame on you, murderers!* До речі, остання фраза в англійській мові замінює український відповідник – *будьте ви неладні* на – *нехай Вам буде соромно* зі значенням несхвалення, обурення, незадоволення.

Чимало національно-культурних реалій (*голос зозулі*), власних назв при позначенні хрономінів, релігійно маркованих понять (*святий омофор*, агіонімів, назв святих патронів-покровителів в християнській календарній традиції (*Миколай-угодник*, *Святий Юрій*, *Святий Григорій на білому коні*, церковнослов'янське *десниця*) в мові-перекладу зазнають лексико-семантичних заміни. Як правило, має місце опущення або описовий переклад, а власні імена здебільшого перекладаються за допомогою лексичних ресурсів англійської мови: *Мати божя, царице небесна, — гукала баба в саме небо, — голубонько моя, святая великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором!* *Як повисмикував він з сирі землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й суставчики. Царице небесна, заступнице моя милостива, заступись за мене, за мої молитви, щоб ріс він не вгору, а вниз, і щоб не почув він ні зозулі святої, ні божого грому. Миколаю-угоднику, скорий помочнику, святий Юрію, святий Григорію на білому коні, на білому сідлі, покарайте його своєю десницею, щоб не їв він тієї морковочки, та бодай його праниці та болячки з'їли, та бодай його шашіль поточила...* – англ. *Mother of God, the Blessed Virgin, Grandma cried to the skies, "my ministering spirit, my holy martyress, smite that dunderhead with your holy omophorium! Our merciful Lady, twist and pluck out his little hands and feet just like he plucked those carrots out of the damp ground, and break his little fingers and joints. Queen of Heaven, my merciful mediator, intercede on my behalf, hear my prayers, that he grow not upward, but downward, that he never hear the holy cuckoo or the thunder! Come, St. Nicholas, trusty friend, St. George on your white steed in your white saddle, bring down your punishing hand on him that he never eat those carrots, let him be devoured by the blight and all other diseases, let him rot in his boots..."* (Dovzhenko, 1982: 11).

У цьому фрагменті тексту потребують коментарів деякі лігвокультури, пов'язані із назвами хвороб, як *праниці* та *болячки*, *шашіль поточила* й переклад димінутивів.

В контексті сказаного трапляються і близькі до лайки посили, з семантикою знищення, зникнення, пропасти, яким при перекладі відповідає інший образний аналог – відсилання до чорта, біса або пекла: Але Хома знов сердився. — **Пропади ти пропадом!** Одному все, другому нічого.... - англ. But Khoma was getting worked up again. **Go to hell!** One fellow gets everything, another nothing (p. 25).

У «Фаті Моргані» М.Коцюбинського з цього приводу привертають увагу передусім формули, які виконують власне магичну функцію (відворотні формули й клятьба): **Тьху, тьху, тьху! Тричі тьху на твою землю! Хай вона тобі западеться!** Не наймуся я й не буду в землі ритися. Вона витягла з мене усі сили та й пустила на старість голого. **Тьху, ще раз тьху на неї...** – англ. **Damn, damn, damn. Damn your earth. I hope it disappears.** I won't get a job and I won't dig the earth. It took away all my strength and left me naked in my old age. **Damn it again....** (Kotsyubynsky, 1980: 17). Наголосимо, що в англійській мові лексема **damn** функціонує у складі вигуківих фразеологізмів на позначення роздратування, про що свідчать словники (пор. блін, чорт. **Damn**, I've spilled coffee down my blouse – **чорт, я пролив каву на блузу** і под.) і використовується як аналог для передачі різних ситуацій. У наведених прикладах ця лексема маркує заклинання і магичні формули, які досить часто вживаються у побутовій культурі та вербальній магії, замовляннях, пор. **Геть, згинь, пропади, — и до мене не ходи** (Номис, 2004: 182).

Як акт відсилання до чорта це слово перекладається в такому контексті, де в українському оригіналі наявна семантика фізичного руйнування, ураження і деструкції (**скручення, луснути**), яка при перекладі взагалі зігнорована або відтворена за допомогою узагальнених лексичних маркерів смерті: Біжи сама — а!.. — Мати казали тобі, — **бодай бись лусне!**... — Тато казали тобі, — **щоб ти скрутилася — а — а!**... – англ. Mother told you to do it, **damn you!** Father told you to do it, **I wish you'd drop dead!**

Лексема **damn** функціонує у складі чистих інвективів і лайок, просторіччя зі значенням обурення: Хай вони **виздыхають йому до ночі...** Він думає, **сто сот крот його ма**, що я й у проводи пожену товар на пашу? **Луснеш, а не діждеш...** – англ. I hope they **all croak before night, damn him**, does he think I'll take his cattle out on a holiday? He can go to hell (Kotsyubynsky, 1980: 15). При цьому в цільовій мові спеціальний хрономім **Проводи** замінено більш ширшою, родовою назвою - **holiday**, а емоційний інтенсифікатор - **сто сот крот його ма** - взагалі опущено.

Словники фіксують подібні вислови виключно як дисфемізми, при позначенні чорта, дідька, прокляту людину (Nyamson, Hist, 1922: 107). В словниках подаються також формули клятьби на зразок **провалитися мені на цьому місці (якщо), даю собі голову відрубати або відтяти** (якщо) (тж. **damn it all!, dash it! dash it all!, dash my buttons!**) - **до біса!** Хай йому чорт (вигук здивування, досади тощо) (Баранцев, 2006: 262).

Згадувана в одному із контекстів ідея западання землі на могилі чи споруд, будівель представлена також в українських словниках: **Щоб воно тобі запалось!** Представлені ці вислови і в «Фразеологічному словнику української мови» (як ілюстративний матеріал з художньої літератури першої половини XIX ст): Чом її грім не вбив або **земля не запалася під нею**, коли вона стояла під вінцем!

(М.Коцюбинський) (Фразеологічний словник, 1993, II: 865), **А запався б ти!** У самого ж язик довгий, як мотузок, а мені й дихнути не дасиш! (Гуц.) (Фразеологічний словник, 1993, II: 528). Подібні образи представлені ще у прислів'ях у записах С.Плав'юка: **Свої діти бодай святилися, а чужі щоб запалися** (Плав'юк, 1998: 99); **Бодай слід його запав**, що дехто уважає залишком найнебезпечнішого для людини «нашіптування на слід»; ще В.Даль зафіксував такий магичний акт: «щоб завдати ворогові лиха, зверталися до ворожок. Вірили: якщо остання увіткне у слід людини, тварини гвіздок, ті будуть кульгати. З такою ж метою вирізали ножем частину землі із відбитком ноги людини і нашіптували, «заковували» слід (Потапенко, Дмитренко, 1997: 89). В народних піснях зустрічається також мотив невдач в господарстві. Так, смерті домашніх тварин, неврожаю, пожежі, руйнування житла, інших негараздів бажають у сімейно-побутовому фольклорі на Гуцульщині, наприклад, донька батькові за те, що той швидко одружився після смерті матері, привів в дім мачуху: **Нехай тобі тату намисто зім'ється, Два тереми нових нехай западеться** (див: Шухевич В., Гуцульщина. Ч.3. Львів 1902) (Тищенко, 2014: 101). Подібні ситуативні фрази засвідчено і в збірнику приповідок І.Франка, пор. ще **Запала би сі за ним дорога!** (Франко, Галицько-руські 2006, 2: 36). Останні, як наголошує М.Жуйкова, вживаються в різних ситуаціях: як при взаєминах між людьми, так і при контактах з представниками потойбічних або ворожих людині сил (Жуйкова 2007: 205).

Висновки. Отже, розгляд прагматичних засобів передачі значення у художньому тексті дає змогу виявити етнокультурні механізми функціонування образних, лексико-семантичних, прагматичних та стилістичних засобів, виявити типологію їх функціонування у тексті оригіналу та перекладу. Такий підхід спрямований на відтворення когнітивних принципів збереження культурної інформації в текстві іншої культури передусім шляхом виявлення функціональних ідіоматичних та образних аналогів й компенсаторних (синонімічних) замінів. В такий спосіб дістає подальшого розвитку теорія фатичних та перформативно-експресивних мовленнєвих актів у лінгвокультурологічному осмисленні.

У пропонованій розвідці окреслено можливі шляхи аналізу прагматичних одиниць та ширше концептосфер з огляду на можливість реконструкції спільного і відмінного, перекладного і неперекладного, можливих втрат і їхньої компенсації, відтворення лакун, регіоналізмів, міфологем.

Зазначений підхід може бути корисним для нового осмислення таких понять, як одомашнення і адаптація в перекладі, переклад лінгвокультурем, інтертекстем та алюзій, ономотопей та топономастичного коду.

Перспективою подальших розшуків у цьому аспекті можуть бути інші типи мовленнєвих актів, деякі ідіоматичні аналоги у контексті зв'язку з концептосферами культури і семантичними опозиціями — чисте-брудне, повне-пусте, пряме-криве, праве-ліве; когнітивної структури концептуальних метафор, стійких порівнянь, особливо у випадках трансметафоризації і деметафоризації смислів, тобто наявних різних донорських сфер когнітивних метафор в оригіналі і перекладі. Промовистим для міжкультурних перекладних зставлень може стати аналіз ціннісних, емоційних, етичних метафоричних концептосфер і фреймів — правда, справедливість, заздрість, сумління тощо. Показовим також є

детальніший аналіз лексичних інвективів в різних перекладних текстах і ширше-репертуар вираження тілесних метафор, семіотики простору і т.ін.

ЛІТЕРАТУРА

- Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. Київ: Знання, 2006. 1052 с.
- Булгаков Михаил Мастер и Маргарита. Роман. Москва: Художественная литература, 1988. 384 с.
- Булгаков Михайл. Майстер і Маргарита. На українську переклав, упродовом та коментарями спорядив Юрій Некутенко. Львів: Кальварія, 2006. 432 с.
- Булгаков Михайло Майстер і Маргарита. Роман, переклад з російської М.А. Білоруса; Харків: Фоліо, 2017. 415 с.
- Гаврилюк Х.Ю. Переклади «Енеїди» Івана Котляревського: інтерпретація національної та світової міфології. Дис...канд. філол. наук, Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2014. 319 с.
- Гарбовский Н.К. Перевод и смысл: к постановке вопроса. Труды Высшей школы перевода (факультета) Моск. гос. ун-та имени М.В. Ломоносова. Книга первая 2005—2010. Москва, 2010. С. 110.
- Дзера О. Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 490 с.
- Дзида Н.Н. Концептуальное пространство романа М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита» и его переводов на английский язык. Естественный и виртуальный дискурс: когнитивный, категориальный и семиотический аспекты. Тюмень: Вектор Бук, 2009. С. 36—41.
- Дяків Х. Ю. Мовленнєвий жанр “застереження” та засоби його реалізації в українській і німецькій мовах. Автореферат дис...канд. філол. наук. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2012. 22 с.
- Есакова М.Н., Харацидис Э.К. Культурно-антропологическая парадигма науки о переводе (на примере романа М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита» и его переводов на французский и греческий языки). Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода. 2014. № 3. С. 114-126
- Жайворонок В.В. Знаки української культури. Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
- Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Монографія. Луцьк: Вежа, 2007. 416 с.
- Корольова Т., Пеліна О., Дружина Т. Особливості перекладу українських ідеонімів англійською мовою. *Studia slavistica: etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja, Zeszyt IV*, Lublin: KUL, 2017. S. 431-439.
- Королева Т. М., Логвина Я., Таркан Т. Оценка качества перевода художественного текста. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. № 17. С. 87-93.
- Кузь Г.Т. Вигуків фразеологізмів української мови: етнolingвістичний та функціональний аспекти. Автореф. дис... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
- Маслова А.Ю. Введение в прагматистику: учебное пособие. Москва: Флинта: Наука, 2010. 152 с.
- Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. 784 с.
- Некряч Т.С., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2008. 200 с.
- Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ: Либідь, 2004. 768 с.
- Павловська Л.О. Вербальні формули побажань у різноструктурних мовах: прагмасемантичний і лінгвокультурологічний аспекти. Дис...канд. філол. наук. Київ: КНПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 200 с.
- Плав'юк С. Приповідки, або українсько-народня філософія. Т.1. Едмонтон: Асоціація Українських піонерів Альберти, 1998. 355 с.
- Потапенко О.І., Дмитренко М.К., Потапенко Г.І., Куйбіда В.В., Коцур В.П., Довбня Л.Е. Словник символів. Київ: Народознавство, 1997. 111 с.
- Суцзов Н.Ф. Пожелания и проклятия (преимущественно русские). Харьков: Тип. Губернского правления, 1896. 26 с.
- Тищенко О. Семантика і прагматика українських та польських поетичних прокльонів (на матеріалі українського та польського пісенного фольклору). *Studia slavistica: etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja, Zeszyt I*, Lublin: KUL, 2013. S.97-118.
- Форманова С.В. Інвективи в українській мові: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.

- Фразеологічний словник української мови у 2-ох томах. уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1993.
- Франко І. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Франка, 2006.
- Balcerzan E., Tłumaczenie jako „wojna światów”. W kregu translatoologii i komparatystyki. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2010. 279 s.
- Barańczak S. Saved in translation. Szkice about the workshop of a poetry translator with the addition of a small anthology of translations. Poznań: A5 Publishing House, 1992. 442 p.
- Barańczak S., Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dołączeniem malej antologii przekładów. Poznań: Wydawnictwo a5, 1992. 442 s.
- Bulgakov Michail Master a Margaréta. Z ruštiny preložil Ján Štrasser. Bratislava: Slovart, 2019. 384 s.
- Bulhakow Michal Mistrz i Małgorzata. Tłumaczyli L.Lewandowska, W.Dąbrowski. Warszawa: Czytelnik, 1995. 480 s.
- Dorotjaková V., Durčo P., Milkusová M., Petrufová M., Malíková M.. Rusko-slovenský frazeologický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. 673 s.
- Hyamson A.M., Hist F.R. A Dictionary of English Phrases. London: George Routledge & Sons, LTD. New York: E. P. Dutton & Co, 1922. 367 p.
- Łewicki R. Obcość w odbiorze przekładu. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000. 236 s.
- Swirko S. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. T.1-4. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969-1978. 996 s.
- Tabakowska E. Tłumacząc się z tłumaczenia. Kraków: Znak, 2009. 170 s.
- Zaturecky Adolf Peter Slovenské prislovia, porekadlá, úslovía a hádanky. Bratislava: Tatran, 2018. 315 s.

ПРАГМЕМЫ, ЭТНОСИМВОЛЫ И ЛИНГВОКУЛЬТУРЕМЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

Олег Тищенко

доктор наук, профессор, Философский факультет, Университет Св.Кирилла и Мефодия в Трнаве, г.Трнава, Словакия
доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой иностранных языков и переводоведения Львовского государственного университета жизнедеятельности человека, Львов, Украина
e-mail: olkotiszczenko@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7255-2742>

Аннотация

В статье рассмотрены перформативные речевые акты (экспрессивы, комиссивы, пожелания, проклятия, угрозы, предостережения и проч.) и междометные фразеологизмы в целом в оригинале и переводе с точки зрения функции адресата, специфики коммуникативной интеракции, символики и прагматики культурного текста.

Осуществлена культурно-семиотическая реконструкция этих единиц, выяснены особенности их семантической и грамматической организации, определены мотивационные признаки в сопоставляемых лингвокультурах. В целом эти речевые акты, с одной стороны, определяют прагматическую тональность нарративной структуры текста и его связь с ритуалом, а с другой – являются маркерами идиостилии писателя, характеризуют речевые особенности персонажей (ругательства, инвективы, возгласы негодования, удивления и проч.).

Материалом для настоящего исследования послужили несколько переводов романа М.Булгакова «Мастер и Маргарита» на другие славянские языки (украинский, польский, словацкий), привлечен также англоязычный перевод этого романа; фактический материал извлечен также из повести М.Коцюбинского «Фата Моргана» и киноповести А.Довженка «Зачарована Десна».

Полученные результаты оказываются существенными для описания специфики национальных концептосфер определенной культуры, определения типов межъязыковых эквивалентов (идиоматических аналогов) при передаче общего смысла, уточнения особенностей перевода лингвокультурем, реалий, онимов, мифологем.

Ключевые слова: перформатив, инвектива, проклятие, угроза, комиссив, междоментная фразеология, художественный текст, переводческие трансформации

PRAGMATIC, LINGUAL CULTURAL SENSES AND ETHNIC SYMBOLS IN ARTISTIC TRANSLATION

Oleh Tyshchenko

Prof., DrSc., Department of Russian Studies, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, N6m.

Jozefa Herdu 577/2, Trnava, Slovakia

Doctor of Philology, Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies, Lviv State University of Life Safety, Kleparivska street, 35, Lviv, Ukraine

e-mail: olkotyszczenko@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7255-2742>

SUMMARY

The article considers performative speech acts (expressives, commissives, wishes, curses, threats, warnings, etc.) and generally exclamatory phraseology in the original and translation in terms of the function of the addressee, the specifics of the communicative situation, the symbolism and pragmatics of the cultural text.

Through cultural and semiotic reconstruction of these units, their semantic and grammatical structure and features of motivation in several linguistic cultures were clarified. Collectively, these verbal acts, on the one hand, mark the semiotic structure of the narrative structure of the text, and on the other hand, indicate the idiostyle of a particular author or characterize the speech of the characters and the associated range of emotions (curses, invectives, cries of indignation, dissatisfaction, etc.). Several translated versions of M. Bulgakov's novel «The Master and Margarita» (in Ukrainian, Polish, Slovak and English) and English translations of M. Kotsyubynsky's novel «Fata Morgana» and Dovzhenko's short story «Enchanted Desna» constitute the material for the study.

The obtained results are essential for elucidating the specifics of the national conceptual sphere of a certain culture and revealing the types of inter-lingual equivalents, idiomatic analogues in the transmission of common ethno-cultural content. This approach can be useful for a new understanding of domestication and adaptation in translation, translation of culturally marked units, onyms, mythological concepts, etc. as a specific translation practices. There was further developed the theory of phatic and performative-expressive speech acts in lingual cultural comprehension.

Keywords: performative, invective, curse, threat, commissives, exclamatory phraseology, artistic text, translation transformations

REFERENCES

Balcerzan, E. (2010). Translation as «the war of the worlds». In the field of translation and comparative studies [Tłumaczenie jako „wojna światów”. W kręgu translatoologii i komparatystyki]. Poznań: Scientific Publishers of the University of Adam Mickiewicz [in Polish].

Barańczak, S. (1992). Saved in translation. Sketches about the workshop of a poetry translator with the addition of a small anthology of translations [Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dołączeniem małej antologii przekładów]. Poznań: A5 Publishing House [in Polish].

Barantsev, K. T. (2006). Anhlo-ukrayins'kyj frazeolohichnyj slovnyk [English-Ukrainian phraseological dictionary] Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

Bilonozhenko, V.M., Vynnyk, V.O., Hnatyuk, I.M. and others. (1993). Frazeolohichnyj slovnyk ukrayins'koyi movy u 2-okh tomakh [Phraseological dictionary of the Ukrainian language in 2 volumes]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Bulgakov, M. (1988). Master i Margarita. Roman [Master and Margarita. Novel]. Moscow: Khudozhestvennaya literatura [in Russian].

Bulgakov, Michal (1995). Mistrz and Małgorzata. Translated by I. Lewandowska, W. Dąbrowski [Mistrz i Małgorzata. Tłumaczyli I.Lewandowska, W.Dąbrowski]. Warsaw: Czytelnik [In Polish]

Bulgakov, Mikhail (1967). The Master and Margarita. Translated from Russian by Michael Glenny. London: Published by Collins and Harvill Press [in English]

Bulgakov, Mikhail (2019). Master and Margaret. Translated from Russian by Ján Štrasser [Master a Margaréta. Z ruštiny preložil Ján Štrasser]. Bratislava: Slovart [in Slovak]

Bulhakov, Mykhayil (2006). Mayster i Marharyta. Na ukrayins'ku pereklav, uprvodom ta komentaryamy sporyadyv Yuriy Nekrutenko [The Master and Margarita. Translated into Ukrainian, edited and commented by Yuri Nekrutenko]. L'viv: Kal'variya [in Ukrainian].

Bulhakov, Mykhaylo (2017). Mayster i Marharyta. Roman, pereklad z ros. M.A. Bilorusa [Master and Margarita. Novel, translated from Russian. M.A. Bilorus]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

Dorotjaková, V., Durčo, P., Milkusová, M., Petrufová, M., Malíková, M. (1998). Russian-Slovak phraseological dictionary [Rusko-slovenský frazeologický slovník]. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo [in Slovak].

Dovzhenko, O. (1982). A film story Zacharovana Desna, Translated from Ukrainian by A. Bilenko, Kyiv: Dnipro Publishers [in Ukrainian].

Dyakov, Kh.Yu. (2012). Movlennyevyy zhanr “zasterezhennyya” ta zasoby yoho realizatsiyi v ukrayins'kii i nimets'kii movakh [Speech genre «warning» and means of its realization in the Ukrainian and German languages]. Avtoreferat dys...kand. filol. nauk - On the rights of the manuscript. Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences. Kyiv: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

Dzera, O. (2017). Bibliyna intertekstual'nist' i pereklad: anhlo-ukrayins'kyi kontekst: monohrafiya [Biblical intertextuality and translation: English-Ukrainian context: monograph]. Lviv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Dzida, N.N. (2009). Kontseptual'noye prostranstvo romana M.A. Bulgakova «Master i Margarita» i yego perevodov na angliyskiy yazyk [The conceptual space of the novel by M.A. Bulgakov's «The Master and Margarita» and its translations into English]. Yestestvennyy i virtual'nyy diskurs: kognitivnyy, kategorial'nyy i semiolingvisticheskiy aspekty - Natural and virtual discourse: cognitive, categorical and semi-linguistic aspects. Tyumen': Vektor Buk, 36—41 [in Russian].

Formanova, S.V. (2012). Invektyvy v ukrayins'kii movi: monohrafiya [Invectives in the Ukrainian language]. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Franko, I. (2006). Galic'ko-rus'ki narodni pripovidki. U 3-h t. [Galicia-Russian folk tales. In 3 volumes]. Lviv: L'vivskiy derzhavnyy universitet [in Ukrainian].

Garbovskiy, N.K. (2010). Perevod i smysl: k postanovke voprosa [Translation and meaning: to the formulation of the question]. Trudy Vyshey shkoly perevoda (fakul'teta) Mosk. gos. un-ta imeni M.V. Lomonosova - Proceedings of the Higher School of Translation (Faculty) Moscow State University named after M.V. Lomonosov. Kniga pervaya. 2005—2010. Moscow: Peremena, 110-115 [in Russian]

Havrylyuk, Kh.Yu. (2014). Pereklady «Eneyidy» Ivana Kotlyarevs'koho: interpretatsiya natsional'noyi ta svitovoyi mifolohiyi [Translations of «Aeneid» by Ivan Kotlyarevsky: interpretation of national and world mythology] Odesa: Pivdenoukrayins'kyi Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni K. D. Ushyns'koho [in Ukrainian].

Hyamson A.M., Hist F.R. A Dictionary of English Phrases. London: George Routledge & Sons, LTD. New York: E. P. Dutton & Co, 1922. [in English]

Korolyova T., Pelina O., Druzhina T. (2017). Osoblyvosti perekladu ukrayins'kykh ideonimiv anhliys'koyu movoyu [Peculiarities of translation of Ukrainian ideonyms into English]. Slavic Studies: Ethnolinguistics and Intercultural Communication - Studia slawistyczne: etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja, Book IV, Lublin: KUL, 431-441 [in Polish].

Koroleva T.M., Logvina Y., Tarkan T. (2013). Otsenka kachestva perevoda khudozhestvennogo teksta [Assessment of the quality of translation of literary text]. Scientific bulletin of the Ukrainian National Pedagogical University named after KD Ushinsky - Naukovyy visnyk Pivdenoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushyns'koho: Linguistic sciences. Odessa: PNPu im. K. D. Ushinsky. N. 17, 87-93 [in Ukrainian].

Kotsyubynsky, M. (1980). Fata Morgana and other Stories. Translated from Ukrainian, Kyiv: Dnipro Publishers [in Ukrainian].

SEMANTIC SPECIFICITY OF ADJECTIVES DENOTING A SUCCESSFUL PERSON /THING IN ENGLISH AND UKRAINIAN

Myroslava Fabian

Doctor of Philology, Professor, Professor of English Philology Department of Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine
e-mail: myroslava.fabian@uzhnu.edu.ua
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3351-1275>

SUMMARY

Comparative studies fascinate scholars working in various branches of human activity. In linguistics, only comparison helps find out both common and distinctive features of the languages and trace their interconnections as well as specificity. The present paper deals with the comparative research of two distantly related languages - English and Ukrainian - on the material of adjectives denoting a successful person/thing. The topic in question is relevant and contributes to further studies of lexical and comparative semantics, cross-language and cross-cultural communication, lexicography, etc. The adjectives in question occupy significant places in the vocabulary of the languages under study. The concept of success belongs to basic social and cultural values and is studied in philosophy, sociology, psychology, linguistics and other sciences. Having introduced the methodology of formalized analysis of lexical semantics, one of the requirements of which is a formal criterion – belonging of the lexical units to one part of speech – the author of this paper collected, analyzed and classified the obtained language material from lexicographical sources. Depending on the degree of polysemy, three groups in English and two in Ukrainian have been formed. Each of them possesses its own features alongside with their common characteristics. Comparative research of the definite fragment of lexis resulted in in-depth analysis of its system and structural organization, semantic specificity, both common and distinctive features as well as its representation in corresponding language and culture bearers' consciousness.

Keywords: comparative research, common and distinctive features, distantly related languages, lexical semantics, formalized analysis, polysemy, lexis.

Introduction. Lexical systems embodied in different languages are unique and culturally determined. The word is associated with culture, so the interlingual ethnolinguistic description orients the researcher to the context of culture. Language is a part of it, and culture is a part of language, an “entity” where culture lives and develops, because any language reflects the experience of a certain culture. These two concepts are interconnected and cannot exist separately without losing their essence. Both language and culture offer their way of thinking, behaving and world cognition.

One of the most common principles of processing lexical semantics in contemporary linguistics is to correlate words through a conceptual unit with the subject of objective reality. The national picture of the world has been formed for generations over the centuries and is reflected in the semantics of language units of different levels. The spiritual riches of the world are embodied in the semantics of each natural language, in its systemic organization and speech realizations. Language reflects the world through the prism of human actions, relationships, motives and interests. In order to make sense of their perceptions, a person objectifies them in a

Kuz', G.T. (2000). *Vyhukovi frazeolohizmy ukrayins'koyi movy: etnolinhvystychnyy ta funktsional'nyy aspekty* [Exclamatory Phraseology of the Ukrainian Language: Ethnolinguistic and Functional Aspects]. Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Philological Sciences. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Lewicki, R. (2000). *Strangeness in the reception of translation* [Obcość w odbiorze przekładu]. Lublin: UMCS, Publishing House [in Polish].

Maslova, A.Yu. (2010). *Vvedeniye v pragmalingvistiku* [Introduction to pragmalinguistics]. Moscow: Flinta: Nauka [in Russian].

Mokienko, V.M., Nikolaeva, T.G. (2007). *Bol'shoy slovar' russkikh pogovorok* [Big Dictionary of Russian Sayings]. Moscow: Olma Media Group [in Russian].

Nekryach, T.E., Chala, Y.P. (2008). *Through thorns to the stars: difficulties in translating works of art. For students of translation faculties of higher educational institutions* [Cherez terny do zirok: trudnoshchi perekladu khudozhnikh tvoriv. Dlya studentiv perekladats'kykh fakul'tetiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv]. Textbook. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].

Nomyts, M. (2004). *Ukrayins'ki prykazky, prysliv'ya i take inshe* [Ukrainian sayings, proverb, etc.]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].

Pavlovska, L.O. (2009). *Verbal'ni formuly pobazhan': prahmasemantychnyy ta linhvokul'turolohichnyy aspekty* [Verbal formulas of wishes: pragmasemantic and linguoculturological aspects]. Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Philological Sciences. Kyiv [in Ukrainian].

Plav'yuk, S. (1998). *Prypovidky, abo ukrayins'ko-narodnya filosofiya* [Tales, or Ukrainian-folk philosophy]. Edmonton: Asotsiatsiya Ukrayins'kykh pioneriv Al'berty [in Ukrainian].

Potapenko, O.I., Dmytrenko, M.K., Potapenko, H.I., Kuybida, V.V., Kotsur, V.P., Dovbnia, L.E. (1997). *Slovyk symvoliv* [Dictionary of symbols]. Kyiv: Narodoznavstvo [in Ukrainian].

Sumtsov, N.F. (1896). *Pozhelaniya i proklyatiya (preimushchestvenno maloruskiya)* [Wishes and Curses (mainly Malorussian)] Kharkov: Tipografiya Gubernskogo pravleniya [in Russian].

Świrko, S. (1969-1978). *New book of proverbs and Polish proverbial expressions* [Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich]. T.1-4. Warsaw: State Publishing Institute [in Polish].

Tabakowska, E. (2009). *Translating from the translation. [Tłumacząc się z tłumaczenia]* Kraków: Znak [in Polish].

Tyshchenko, O. (2013). *Semantyka i prahmatyka ukrayins'kykh ta pol's'kykh poetychnykh prokl'oniv (na materialy ukrayins'koho ta pol'skoho pisennoho fol'kloru)* [Semantics and pragmatics of Ukrainian and Polish poetic curses (on the material of Ukrainian and Polish song folklore)]. *Slavic Studies: Ethnolinguistics and Intercultural Communication - Studia slawistyczne: etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja, Book 1*, Lublin: KUL, 97-118 [in Polish].

Yesakova, M.N., Kharatsidis E.K. (2014). *Kul'turno-antropologicheskaya paradigma nauki o perevode (na primere romana M.A. Bulgakova «Master i Margarita» i yego perevodov na frantsuzskiy i grecheskiy yazyki)* [Cultural-anthropological paradigm of the science of translation (on the example of M.A. Bulgakov's novel «The Master and Margarita» and its translations into French and Greek)]. *Vestnik Moskovskogo universiteta - Ser. 22. Teoriya perevoda - Bulletin of Moscow University. 2014. ' 3, 114-126* [in Russian].

Záturecký, A.P. (2018). *Slovak Proverbs, Sayings, Utterances and Riddles* [Slovenské prislovia, porekadlá, úslovia a hádanky]. Bratislava: Tatran [in Slovak].

Zhayvoronok, V.V. (2006). *Znaky ukrayins'koyi kultury. Slovyk-dovidnyk* [Signs of Ukrainian ethnoculture. Reference dictionary]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

Zhuykova, M.V. (2007). *Dynamichni protsesy u frazeolohichnyy systemi skhidnoslov'yans'kykh mov* [Dynamic processes in the phraseological system of the Eastern Slavic languages]. Luts'k: Vezha [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.04.2021